

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Twitteren over grondrechten in tijden van de pandemie: Startpunt voor discussie of stok om mee te slaan?

Leijten, A.E.M.; But, J.J.; Burggraaf, D.; Brabander, M. de; Massier, L.; Ruitenbeek, L.; ... ; Zee, I.

Citation

Leijten, A. E. M., But, J. J., Burggraaf, D., Brabander, M. de, Massier, L., Ruitenbeek, L., ... Zee, I. (2022). Twitteren over grondrechten in tijden van de pandemie: Startpunt voor discussie of stok om mee te slaan? *Nederlands Juristenblad*, 97(17), 1372-1379. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3502306>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3502306>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Twitteren over grondrechten in tijden van de pandemie

Startpunt voor discussie of stok om mee te slaan?

Ingrid Leijten, Jelle But, Danine Burggraaf, Merel de Brabander, Laura Massier, Lianne Ruitenbeek, Harmke van der Gaag, Fenna van Haften, Toon van Middelkoop, Isis Zee¹

Sinds de coronacrisis zijn de Grondwet en grondrechten een veel grotere rol gaan spelen in de publieke discussie, ook op sociale media. De auteurs van dit artikel bekeken over een periode van 45 dagen alle tweets over grondrechten en de pandemie, en zagen dat de meerderheid daarvan een onjuist beeld van grondrechten schetst. De kloof tussen het beeld dat bestaat van grondrechten in de publieke discussie en de genuanceerde juridische werkelijkheid, lijkt juist in een crisis en met behulp van sociale media te kunnen bijdragen aan een afname van vertrouwen in de overheid. Waar grondrechten worden gebruikt om discussie in de kiem te smoren, bestaat een gevaar voor het functioneren van onze democratische rechtsstaat.

1. Inleiding

In zijn opinie in *NRC* van 26 februari jl. merkt Folkert Jensma op dat

‘Nederland met iedere lockdown, corona-app of QR-code de Grondwet met daarin zogeheten “grondrechten” [ontdekte]. Die werden breed en abusievelijk begrepen als absolute rechten waar “ze” niet aan mogen komen. Al die juristen die jarenlang treurden om het geringe constitutionele besef in Nederland mogen nu tevreden zijn. Covid heeft de Grondwet in de schijnwerpers gezet.’²

De Nederlandse Grondwet leidt normaal gesproken een relatief onzichtbaar bestaan.³ Discussies over de Grondwet – en meer specifiek over grondrechten – worden voornamelijk gevoerd door constitutionele professionals, zoals politici, juristen en academici.⁴ De afgelopen twee jaar is daar echter verandering in gekomen en werd ook in publieke discussies en door burgers toenemend over de Grondwet gesproken. De coronacrisis riep vragen op als: tasten bezoekverboden onze grondrechten aan, mogen demonstraties worden verboden, wat moet de Staat doen om het recht op gezondheid te beschermen, en is een vaccinatieplicht in Nederland mogelijk grondwettig? Daarbij komt dat het voor burgers tegenwoordig vrij eenvoudig is om met behulp van sociale media deel te nemen aan publieke debatten over belangrijke maatschappelijke onderwerpen. Op het moment dat de Grondwet en grondrechten eenmaal in de belangstelling staan, wordt die

aandacht op sociale media snel versterkt. Dit is op het eerste gezicht een welkome ontwikkeling: de relatief onbekende Grondwet krijgt eindelijk een podium, en grondrechten zijn er nu juist ook om over te discussiëren. Zeker in een crisis die iedereen elke dag raakt, is input van burgers – op allerlei manieren – van belang.

Meer aandacht lijkt in het geval van de coronacrisis ook gepaard te gaan met meer kritiek. Dat is niet verwonderlijk nu de toegenomen zichtbaarheid van de Grondwet het gevolg is van vergaande beperkingen van de daarin

Meer aandacht lijkt in het geval van de coronacrisis ook gepaard te gaan met meer kritiek

opgenomen grondrechten. Met kritiek is bovendien niets mis: grondrechten kunnen enige achterdocht ten aanzien van overheidshandelen in goede banen leiden via een gefocuste discussie. Ze zijn er om het handelen van de Staat te begrenzen; we ontlenen er argumenten aan om vast te stellen waar die grenzen liggen.⁵

Volgens Jensma is door de zichtbaarheid van de Grondwet ‘een bonte groep “vrijheidsstrijders” geïnspireerd geraakt. Die wisten behalve het Malieveld ook de

Er lijkt een flinke kloof te bestaan tussen het beeld van grondrechten zoals dat terugkomt in de publieke discussie op Twitter, en de genuanceerde juridische werkelijkheid

weg naar de rechter te vinden'. Zich beroepend op grondrechten werden ze daar echter vrijwel steeds in het ongelijk gesteld.⁶ De publieke discussie over de Grondwet die zich ontspon op sociale media als Twitter, lijkt in dit opzicht ook schaduwzijden te hebben. Tweets zijn kort (maximaal 280 tekens) en van een echte, deliberatieve discussie is meestal geen sprake. We weten bovendien dat sociale media een belangrijke rol spelen in het verspreiden van nepnieuws en alternatieve waarheden.⁷ Tegelijkertijd is er sprake van 'informatiecocons':⁸ gebruikers van sociale media belanden door hun volgers en door algoritmen in kringen van gelijkgestemden waarin informatie wordt herhaald en terugkeert, ook als die niet juist is.⁹

Met een groep studenten besloten wij om gewoon eens goed te gaan kijken: wat wordt er op Twitter precies gezegd over grondrechten in relatie tot de coronacrisis? Als twitteraars zich beroepen op de autoriteit van het (constitusionele) recht, klopt het dan ook (ongeveer) wat ze beweren? Of zien we dat (bewust) onjuiste informatie wordt verspreid om volgers te overtuigen of mee op te juttunen? De hamvraag is uiteindelijk hoe een levendige 'discussie' op sociale media zich verhoudt tot het functioneren van onze democratisch rechtsstaat, waarbinnen kritiek en gezond wantrouwen thuishoren, maar onwaarheden en daarop gebaseerde stemmingmakerij ook een risico vormen.¹⁰

Tegen deze achtergrond bekeken wij meer dan 11.000 tweets uit de periode 1 november tot en met 15

december 2021 – een periode waarin de coronamaatregelen steeds strenger werden en er bovendien werd gediscussieerd over bijvoorbeeld het invoeren van '2G'. Voordat wij de bevindingen van onze analyse bespreken gaan we eerst kort in op de maatschappelijke en symbolisch-inspirerende functie van de Grondwet, en op de positieve en negatieve effecten die publieke discussie over grondrechten op sociale media in dit kader kan hebben (par. 2). Vervolgens staan we stil bij het gedane onderzoek naar tweets waarin de zoektermen 'grondrecht' of 'grondrechten' voorkomen. Uit dit verkennende onderzoek komt naar voren dat inderdaad veelal sprake is van onjuistheden die worden ingezet om het 'protest' kracht bij te zetten en bovendien anderen daarin mee te trekken (par. 3). Op basis van de bevindingen uit dit onderzoek destilleren we twee rode draden. Allereerst lijkt er een flinke kloof te bestaan tussen het beeld van grondrechten zoals dat terugkomt in de publieke discussie op Twitter, en de genuanceerde juridische werkelijkheid. Ten tweede worden grondrechten op Twitter doorgaans niet gebruikt als startpunt voor discussie, maar als argument om die discussie meteen mee dood te slaan (par. 4). We eindigen met een korte conclusie (par. 5).

2. De maatschappelijke functie van de Grondwet en grondrechten

In 2008 vonden de meeste Nederlanders de Grondwet al tamelijk tot zeer belangrijk (94%).¹¹ Toch ontstonden er

Auteurs

1. Prof. dr. A.E.M. Leijten is hoogleraar Nederlands en Europees constitutioneel recht aan Tilburg University, tot 1 januari was zij als universitair hoofddocent werkzaam aan de Universiteit Leiden, mr. J.J. But is promovendus aan de afdeling Staats- en bestuursrecht van de Universiteit Leiden.
D. Burggraaf, M. de Brabander, L.L. Massier, I. Ruitenbeek, H.W. van der Gaag, F.L. van Haeften, T. van Middelkoop en I.L. Zee zijn masterstudent Staats- en bestuursrecht aan de Universiteit Leiden.
De auteurs danken (mede-)studenten H.L.A. Kleinjans, S.E.C. Vonk, A.N. Senior, I.W.A. Blom, S.H.J.L. Staaltjens, R.E. Van der Torre en J.C.M. Versteeg voor hun bijdrage aan het verzamelen en coderen van de data.

Noten

2. F. Jemsa, 'In twee jaar corona bleken democratie en rechtsstaat niet te werken', *NRC* 26 februari 2022.
3. Zie o.a.: K. Haan, M. de Boer, R. Dekker, R. Nehmelman, J.W.C. van Rossem & M. Vetzo, 'De "kiss of life" voor de Grondwet', *NJB* 2014/1228, afl. 25.
4. Julicher noemde deze groep eerder 'goed ingevoerde (staatsrecht)juristen', zie: M. Julicher, 'Waar zijn 'de essentialia' in de Grondwet', *NJB* 2021/2281, afl. 30, p. 2498-2506.
5. Zie bijvoorbeeld: C.A.J.M. Kortmann, *Constitutioneel Recht*, Deventer: Kluwer 2012, p. 354-379.
6. Afgezien van avondklok-zaak in eerste aanleg, Rb. Den Haag 16 februari 2021,

ECLI:NL:RBDHA:2021:1100.

7. P.P.H.M. Klerks, 'Misleiding tijdens de coronapandemie: Over nepnieuws, complotdenken en maatschappelijke ontvanke-lijkheid', *Justitiële verkenningen*, afl. 47, p. 72-92; zie ook: L.F.M. Verhey, *De zoektocht naar de feiten – Over waarheden, onwaarheden, en leugens in de democratische rechtsstaat*, Den Haag: Boom juridisch 2021.
8. C. Sunstein, 'Is Social Media Good or Bad for Democracy?', *27 SUR – International Journal on Human Rights* 2018, p. 83-89.
9. Zie o.a. P. M. Napoli, *Social Media and the Public Interest: Media Regulation in the Disinformation Age*, New York: Columbia University Press 2019, p. 22-52.
10. In elk geval lijkt er een link te bestaan

tussen institutioneel vertrouwen en het gebruik van sociale media als primaire informatiebron. Vgl. G. Engbersen e.a., 'De laag-vertrouwensamenleving: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam & Nederland', 1 november 2021, via Sterk dalend vertrouwen in de overheid: de laag-vertrouwensamenleving | Erasmus Universiteit Rotterdam (eur.nl).
11. TNS Nipo, *De Grondwet: Wat weet en vindt de Nederlander?* Den Haag, 2008; B.M. Oomen & H.T. Lelieveldt, 'Onbekend maar niet onbemind: Wat weet en vindt de Nederlander van de Grondwet?', *NJB* 2008/498, afl. 10, p. 577-578.

meerdere initiatieven om de Grondwet nieuw leven in te blazen, juist omdat zij niet zou leven bij de burger.¹² De positie van de Grondwet moest worden versterkt in de samenleving, door de zichtbaarheid van de kernwaarden van de Grondwet en de rechtsstaat te vergroten.¹³ De hoop was dat dat zou leiden tot actiever burgerschap.¹⁴ We kregen de Grondwet op rijm¹⁵ en in normaal Nederlands.¹⁶ Ook de voorgenomen toevoeging van een algemene bepaling¹⁷ moet iedereen die de Grondwet leest de kern van het Nederlandse constitutionele bestel duidelijk maken: 'grondrechten en de democratische rechtsstaat'. Om dit te vieren zou er zelfs een Grondwetdag mogen komen.¹⁸ Deze initiatieven lieten zien dat de wens bestond dat er een groter grondwetsbewustzijn moest ontstaan. Dit bewustzijn zou kunnen bijdragen aan het vervullen van de voorheen verwaarloosde maatschappelijke functie van de Grondwet: het vermogen 'de samenleving samen te binden op grond van gedeelde waarden, instructief en evocatief over diezelfde waarden'.¹⁹

In de literatuur wordt opgemerkt dat de geringe maatschappelijke functie van de Grondwet mede het gevolg is van onze sobere grondwetscultuur.²⁰ Deze nuchtere grondwetscultuur, geslepen op 19^e-eeuws denken over de Grondwet als middel voor het vastleggen van de verhouding tussen staatsinstituten, echoot nog door in de juridische gelederen. Aandacht voor de Grondwet lijkt in de praktijk immers met name gericht te zijn op formeel-juridisch en politiek functioneren, waarbij vooral in de marge is gewezen op de nauwelijks gerealiseerde potentie van een meer maatschappelijke of symbolische functie. Met andere woorden, de potentie om een samenleving samen te binden door middel van gedeelde waarden zoals grondrechten. Het maatschappelijk functioneren van de Grondwet bleef verder nauwelijks onderzocht. In de sociologische literatuur over sociaal-maatschappelijk functioneren van grondwetten is wel besproken hoe

Anders dan in andere wetenschappen maakt het in het recht juist uit hoe de burger regels die voortvloeien uit het recht 'internaliseert'

grondwetten kunnen bijdragen aan de dagelijkse orde van de dag, door als vanzelfsprekend en onderbewust het dagelijkse leven te normeren.²¹ Maar juist die onderbewuste dimensie is ook moeilijk, zo niet onmogelijk, nader te onderzoeken. Toch zit hier de crux: anders dan in andere wetenschappen maakt het in het recht – en te meer in het constitutionele recht – juist uit hoe de burger regels die voortvloeien uit het recht 'internaliseert',²² juist omdat het recht vooral gehandhaafd kan worden bij de gratie van grootschalige naleving door diezelfde burger.

Nu is het geen wonder dat juist een crisis – de coronacrisis – heeft gezorgd voor een groter grondwetsbewustzijn bij de burger. Althans, met name het bewustzijn van *grondrechten* (vrijheden) lijkt groter te zijn geworden.²³ In crisissituaties worden onze grondrechten immers vaak vergaand beperkt. Waar de werking van grondrechten normaal gesproken vrij onzichtbaar is, stonden de waarden die zij beschermen nu dagelijks waarneembaar te wankelen. De maatschappelijke functie komt bovendien tot uiting door manifestatie in de publieke discussie, die op haar beurt weer bijdraagt aan de maatschappelijke opvattingen die over de Grondwet en onze rechtsstaat bestaan. Zeker als die discussie plaatsvindt op een medium als Twitter, waar waarheden niet gemakkelijk van onwaarheden te scheiden zijn, en desinformatie gemakkelijk kan rondgaan, is dit ook niet zonder risico.²⁴

Kwantitatief empirisch onderzoek naar de publieke opinie heeft eerder laten zien dat de meeste burgers relatief weinig weten over politieke en constitutionele zaken en op welke wijze beslissingen in deze velden van direct belang zijn voor henzelf.²⁵ Gebrekkige kennis van de Grondwet en grondrechten is niet direct een probleem – het betekent ook dat er blijkbaar geen reden bestaat zich in grondrechten te verdiepen. Maar als er wel aanleiding is voor publieke discussie kan onjuiste kennis, gegrond in een onjuiste interpretatie of onbegrip ten aanzien van de werking van de Grondwet, wel voor problemen zorgen. Dit kan immers leiden tot aanvallen op (de grondslagen van) overheidsgezag, rechtsstatelijke waarden en constitutioneel procedurele normen.²⁶ De wijze waarop en mate waarin bepaalde overtuigingen de publieke opinie, onder andere via Twitter, beïnvloeden is moeilijk te beoordelen. Het is echter duidelijk dat onjuiste opvattingen die worden geuit op sociale media kunnen leiden tot het misinformereren van grote groepen burgers, die op grond van deze onjuiste informatie (meer) wantrouwen jegens de overheid kunnen ontwikkelen.

3. Bevindingen twitteronderzoek

Tegen deze achtergrond is het interessant een nadere blik te werpen op de discussie die wordt gevoerd op Twitter over de Grondwet en de bescherming van grondrechten in het bijzonder. Zoals in de inleiding opgemerkt is dit gedaan door studenten, vijftien studenten van de Master Staats- en bestuursrecht aan de Universiteit Leiden om precies te zijn,²⁷ die elk drie dagen twitterdiscussie analyseerden. De analyse besloeg daarmee de 'bewogen' periode van 1 november tot en met 15 december 2021, waarin maatregelen strenger werden en bovendien werd gediscussieerd over invoering van '2G'. Met gebruikmaking van

de zoektermen 'grondrecht' en 'grondrechten' vonden we in totaal 11.502 tweets, gemiddeld iets meer dan 250 per dag, waarbij we ons in de analyse beperkt hebben tot de tweets die met de coronacrisis in Nederland te maken hadden. Tweets waarin bijvoorbeeld iets werd gezegd over grondrechten en de toeslagenaffaire, of die gingen over strafzaken of klimaatmaatregelen, lieten we buiten beschouwing. Daarmee kwamen we uit op 9217 relevante tweets.²⁸

Met behulp van een analyseschema noteerden de studenten waar de gevonden tweets over gingen: over een bepaalde maatregel zoals de mondkapjesplicht, of over het coronabeleid in het algemeen? Verder werd gekeken of tweets met de termen 'grondrecht' of 'grondrechten' konden worden gezien als (onderdeel van een) protest tegen het coronabeleid of een specifieke maatregel. Inhoudelijk werd vervolgens beoordeeld of de tweet evident onjuiste en/of potentieel misleidende informatie over grondrechten bevatte. Als dat niet het geval was, werd de tweet gescoord als 'juist/informerend' of 'niet evident onjuist of juist' (een restcategorie dus). Daarbij werd ook nog gekeken naar het bereik van een tweet (welke ('onjuiste') tweets hadden 50 likes of meer, of minimaal 20 retweets?). Ook werd geïnventariseerd welke onjuistheden het meeste voorkwamen.

Een paar kanttekeningen zijn hierbij te plaatsen. De tweets werden geanalyseerd door verschillende, individuele studenten. Het onderzoek is (mede om die reden) niet reproduceerbaar, in die zin dat als iemand anders dezelf-

de tweets analyseert, de 'scores' hoogstwaarschijnlijk niet volledig overeenkomen. Soms kun je twisten over de vraag of iets als protest bedoeld is, over of het gedeelte al dan niet juist en/of informatief is, en of een tweet niet eerder in de neutrale restcategorie thuishoort. Dat is voor een onderzoek als dit niet ideaal, maar ook geen ramp. Wij beweren niet met waterdichte uitkomsten te komen. Veel meer gaat het om het krijgen van een indruk en het identificeren van trends in de twitterdiscussie over grondrechten in tijden van de pandemie. Daar komt bij dat Masterstudenten Staats- en bestuursrecht uiteraard over een flinke dosis kennis beschikken op basis waarvan zij goed in staat mogen worden geacht om te beoordelen of uitspraken over grondrechten al dan niet evident onjuist zijn.

We bekeken als gezegd een dataset van 11.502 tweets, waarvan er 9217 te maken hadden met de pandemie (80%) (grafiek 1). Een nadere blik op deze tweets leidde tot het oordeel dat 7324 berichten (79%) kunnen worden opgevat als 'protest', dat wil zeggen dat de grondrechtenopmerking opgevat mag worden als kritiek op het coronabeleid dan wel onderdeel is van een breder protest tegen de overheid (grafiek 2). Zo merkt een twitteraar bijvoorbeeld op: 'Grondrechten zijn absoluut, maar omdat we geen constitutioneel hof hebben, kan dat moeilijk gehandhaafd worden. Nu is het aan het parlement om dat te toetsen, maar uiteraard zal de meerderheid in de oppositie (lees: regeringspartijen) het kabinet niet terugfluiten...'²⁹

Ook wordt getweet: 'Voor onze vrijheid. Tegen de #coronapas. Tegen discriminatie, uitsluiting en stigmatisering. Tegen ons demissionaire kabinet dat onze grondrechten met voeten treedt. #7NovemberDenHaag.'³⁰

Een tweet die overigens 345 keer is geretweet en 1896 likes kreeg. Dit is op zich niet verwonderlijk: grondrechten worden aangegrepen om het doen en laten van de overheid tegen het licht te houden en kritisch te beoordelen, niet zozeer om het coronabeleid te verdedigen. Al is dat natuurlijk ook denkbaar: met het nemen van (vrijheidsbeperkende) maatregelen streefde de overheid uiteraard ook het beschermen van grondrechten zoals het recht op leven en op gezondheid na. Over grondrechten en corona valt, met andere woorden, ook heus wel eens iets positiefs op te merken.

12. Haan, De Boer, Dekker, Nehmelman, Van Rossem & Vetzo 2014; zie nader: C. Zoethout, J.W. Sap, R. Kuiper & O. Ramadan, *Een grondwet voor de 21e eeuw: Voorstudie van de werkgroep Grondwet van de Nationale Conventie*, Den Haag: Nationale Conventie 2006.
13. Zoethout, Sap, Kuiper & Ramadan 2006.
14. Oomen & Lelieveldt 2009, p. 577.
15. S.M. Schroevers, *De Nederlandse Grondwet, op rijm*, Zwolle: W.E.J. Willink 1997.
16. K. Heij & W. Visser, *De Grondwet in eenvoudig Nederlands*, Den Haag: Sdu 2007.

17. *Stb.* 2018, 86.
18. B. de Gaay Fortman, '3 november Grondwetdag', *NJB* 2021/2477, afl. 44, p. 2739-2743.
19. *De Grondwet herzien, 25 jaar later*, Directie Constitutionele Zaken, 2008, en de evaluatie van de Grondwet door T. Barkhuysen, M.L. van Emmerik & W. Voermans e.a., *De Nederlandse Grondwet geëvalueerd: anker- of verdwijnpunt?*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2009.
20. Barkhuysen, Van Emmerik, Voermans e.a. 2009, p. 17-26.
21. K.L. Scheppelle, 'The Social Lives of Constitutions', in: P. Blokker & C. Thornhill (red.), *Sociological Constitutionalism*,

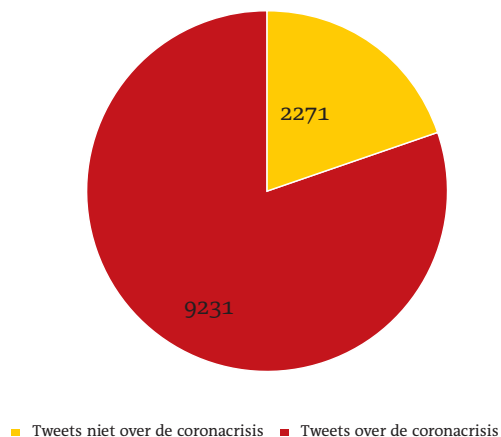
Cambridge: Cambridge University Press 2017, p. 35-66.

22. W.J.M. Voermans, *Het verhaal van de Grondwet*, Amsterdam: Prometheus 2019, p. 368-369.
23. Grondrechten zijn doorgaans namelijk 'direct' van toepassing op de burger, en wijzigingen in de grondrechtensfeer worden daarom het meest direct gevoeld, althans in deze crisis.
24. Vgl. Sunstein 2018, p. 83-89.
25. Zie o.a. Oomen & Lelieveldt 2008.
26. Bijvoorbeeld S. McKay & C. Tenove, 'Disinformation as a threat to deliberative democracy', *Political Research Quarterly*, afl. 74, p. 703-717.

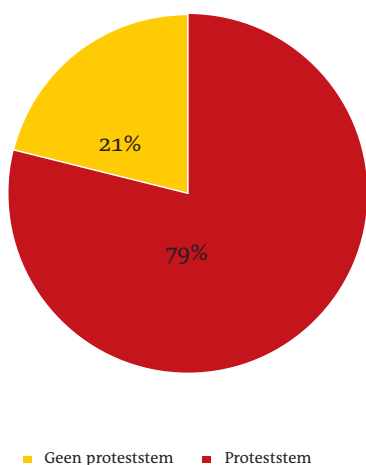
27. Naast de auteurs van deze bijdrage gaat het om de in de auteursnoot vermelde studenten. Het onderzoek werd gedaan in het kader van het vak Constitutionele Vraagstukken, waarin een tutorial over de Grondwet werd verzorgd door Ingrid Leijten en Jelle But.
28. Zie voor een overzicht van de verzamelde en gecodeerde data de bijlage bij de online versie van dit artikel.
29. twitter.com/dsvandeutekom/status/1457839914804973574.
30. twitter.com/rblommestijn/status/1457306120742178816.

Alle tweets over grondrechten en corona (protest of niet) werden vervolgens ook verdeeld over de categorieën evident onjuist (of misleidend), evident juist (en daarmee informatief) of geen van beide (grafiek 3). Gemiddeld is van de 9217 tweets getwitterd in de periode van 45 dagen 57% (5.228 tweets) als 'evident onjuist/misleidend' aangemerkt. Hoewel wij voorzichtig moeten zijn bij het trekken van conclusies, kan niettemin worden gesteld dat uit ons verkennende onderzoek blijkt dat meer dan de helft van de tweets over grondrechten en corona in de periode 1 november tot en met 15 december 2021 onjuiste informatie over grondrechten bevat, dan wel (al dan niet bewust) op het verkeerde been zet en daarbij soms ook actief oproept tot verzet. 941 tweets (10%) werden als evident juist/informatief bestempeld, wat betekent dat ze volgens de studenten die de tweets analyseerden bijdragen aan een geïnformeerd debat over grondrechten in de pandemie. De overige tweets (3.062 stuks; 33%) zijn niet als evident onjuist, maar ook niet als evident juist aangemerkt. Kort en goed: wie zich rondom de coronaontwikkelingen op Twitter begaf voor duiding, had een grote kans onjuiste informatie over grondrechten tegen te komen, en maar een kleine kans echt goed geïnformeerd te worden.

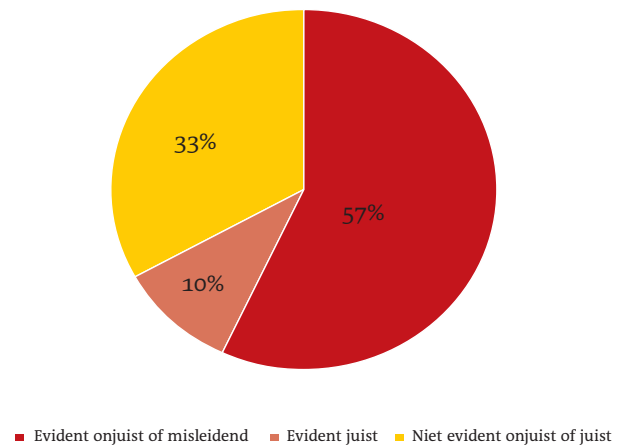
Grafiek 1: Tweets met 'grondrecht' of 'grondrechten'

Grafiek 2: Totale % protest- of tegenstem

Grafiek 3: Informatie in de tweets

Wie zich rondom de corona-ontwikkelingen op Twitter begaf voor duiding, had een grote kans onjuiste informatie over grondrechten tegen te komen

Uiteraard is het van belang te illustreren om welke onjuistheden of misleidende opmerkingen het hier gaat. Ook dit is genoteerd, waarbij echter niet met vaste categorieën is gewerkt. Opvallend is in elk geval dat veel 'onjuiste' tweets grondrechten als 'absoluut' beschermde rechten neerzetten. Zo wordt bijvoorbeeld opgemerkt: 'Absolute grondrechten waar onder geen enkele voorwaarde aan getoorned [sic] mag worden zijn intussen gedegradeerd tot pleepapier.'³¹ In een reactie op een tweet van Wim Voermans laat een twitteraar weten: 'Jij faciliteert een dictatoriaal bewind. Steek je hand in eigen boezem! Grondrechten en mensenrechten zijn absoluut, de spoedwet die jij mogelijk hebt gemaakt had nooit mogen.'³²

Of: 'Mensen die zeggen: grondrechten zijn nooit absoluut. Waarom zijn ze er dan? Neem je die weg, sla je letterlijk de grond onder mensen hun voeten vandaan.'³³

Opmerkingen van deze strekking kwamen we dus dagelijks tientallen keren tegen. Evident is hierbij dat voorbij wordt gegaan aan het gegeven dat de meeste grondrechten beperkt mogen worden, en dat absolute grondrechten niet compatibel zijn met enig doortastend coronabeleid en het (daarmee) beschermen van andere rechten als het recht op leven en op gezondheid.

Wat ook veel voorkomt, is dat wordt gesproken van 'schendingen' van grondrechten. Soms gaat dit over specifieke grondrechten, soms is het algemener: 'Grondrechten worden met minieme meerderheden geschonden.'³⁴

Of 'opgeschort',³⁵ of 'ontnomen'.³⁶ Dit is een beetje juridische haarkloverij: grondrechten worden in de pandemie weliswaar op grote schaal *beperkt*, maar van een *schending* is pas sprake als een beperking te ver gaat of niet tot stand is gekomen volgens de vereiste procedure. Als, met andere woorden, niet aan de beperkingscriteria³⁷ is voldaan en de betreffende norm dus is geschonden. Dit kan door een rechter worden vastgesteld, maar ook los daarvan worden beargumenteerd. Is het flauw om tweets hierop af te rekenen? Misschien wel als je bedenkt dat mensen dit blijkbaar zo ervaren. Tegelijkertijd zet het wel op het verkeerde been: de rechter heeft tot nog toe geen schending van grondrechten vastgesteld en telkens roepen dat grondrechten geschonden zijn laat geen ruimte voor discussie over de vraag welke beperkingen noodzakelijk zijn, juist ook om zoveel mogelijk 'vrijheid' voor iedereen te waarborgen.³⁸

Sommige, hoewel lang niet alle, van de juridisch incorrecte tweets hadden een aanzienlijk bereik. Daarbij geldt wat ons betreft dat als je beroept op de autoriteit van het recht om je punt te maken, het kwalijk of potentieel schadelijk is wanneer hetgeen je betoogt dan niet klopt. Dat iemand leek is op juridisch gebied mag enig onbegrip verklaren; soms kan uit de biografie van de twitteraar echter worden opgemaakt dat hij of zij eigenlijk beter weet of zou moeten weten, en toch een onjuist beeld van grondrechten scheidt of in stand houdt. Het laatste voorbeeld betreft tweets waarin wordt opgemerkt dat de wetgever 'zomaar' grondrechten beperkt, waarbij dit als problematisch of ongrondwettig wordt gekenmerkt of zelfs in verband wordt gebracht met het corrupt zijn van het gehele systeem. 'Grondrecht heeft geen enkele waarde meer in NL, wanneer de overheid iets niet kan dan moet de wet gewoon eventjes gewijzigd worden zodat het wel kan is het motto...'³⁹ 'Als je grondrechten zo opzij kan schuiven omdat ze je even niet goed uitkomen, wat is het wetboek dan nog waard?'⁴⁰ Of: 'Ze zijn onze overheid niet meer. Ze schenden op grote schaal de

31. twitter.com/BroksTricky/status/1459858856465547273.

32. twitter.com/IsDatEchtZo5/status/1464197912859230209t.

33. twitter.com/KAFKA_Dev/status/1467829080104087556.

34. twitter.com/janh276/status/1463569876518424576.

35. twitter.com/DylanDane6/status/1467815774668693505.

36. twitter.com/debestekeus/status/1467597099286114305.

37. In Nederlands verband doelcriteria en

het competentievoorschrift, waarbij ook het procedurevoorschrift voorgeschreven in art. 12 Grondwet (huisrecht) aandacht verdient. Bij de EVRM-rechten staat daarentegen het

vereiste van proportionaliteit (geschiktheid, noodzakelijkheid en proportionaliteit in enge zin) centraal.

38. Vrijheid is ook geen eenduidig begrip, zie bijvoorbeeld A. de Dijn, *Freedom. An*

Ook hier betreft het misvattingen over de verhouding tussen democratie en grondrechten en de beperkingsystematiek

grondwet van dit land, en onze grondrechten, en daarmee plaatsens ze zichzelf buiten de wet en vervalt al hun legitimiteit.'⁴¹

Ook hier betreft het misvattingen over de verhouding tussen democratie en grondrechten en de beperkingsystematiek die niet in lijn is met de juridische werkelijkheid of in elk geval te kort door de bocht is, en op die manier schadelijk lijkt te zijn voor – onder meer – het (basis)vertrouwen in de overheid.⁴²

4. Rode draden

Nu de belangrijkste bevindingen uit ons 'twitteronderzoek' zijn besproken, is het goed iets uit te zoomen en enkele rode draden te identificeren. Dit doen we mede tegen de achtergrond van het in de inleiding en par. 2 besprokene. De coronacrisis heeft ontegenzeggelijk geleid tot meer (publieke) aandacht voor de Grondwet en de daarin opgenomen grondrechten. Ook onder burgers is dit thema 'gaan leven'. Dat kon ook haast niet anders, nu zij dag in dag uit werden geconfronteerd met beperkingen van hun vrijheden, maar ook met de kwetsbaarheid van henzelf of van naasten, en de afhankelijkheid van de overheid als het gaat om het verkrijgen van voldoende bescherming en (medische) zorg. De opmerkingen op Twitter over grondrechten vormen een belangrijke illus-

Unruly History, Harvard University Press. 2020.

39. twitter.com/freedom4speech/status/1455222553438470144.

40. twitter.com/PrinceOfTheAbys/status/1457018448048009221.

41. twitter.com/burgercomiteeu/status/1459652692960321539.

42. Overigens kreeg ook het 'draadje' op Twitter dat Ingrid Leijten daar publiceerde naar aanleiding van onze bevindingen,

kritische reacties, maar gelukkig ook veel bijval. Zie: Ingrid Leijten op Twitter: 'Mijn studenten bekeken NL tweets over grondrechten (zo'n 10.000 stuks, getweet tussen 1-11 en 15-12). Conclusie: de meerderheid bevat evident onjuiste of misleidende opmerkingen over de rol van grondrechten ten tijde van Corona. Aan de vooravond van 2022, een [thread] 1/9'.

tratie van hoe die discussie vorm krijgt. De actieve twitteraar valt misschien niet samen met de 'gemiddelde burger' – slechts een klein percentage is actief op Twitter, en juist de 'boze burger' wil daar misschien zijn zegje doen. Maar hoewel niet per se verrassend, zijn onze bevindingen toch enigszins verontrustend.

In de eerste plaats laat het grote aantal tweets over grondrechten dat een onjuist beeld schetst, zien dat de kennis over grondrechten gebrekkig is. Meer algemeen kan worden gezegd dat er een flinke kloof lijkt te bestaan tussen het beeld van grondrechten zoals dat bij burgers bestaat en wordt geschetst op sociale media, en de veel genuanceerdere juridische werkelijkheid. Dit is om twee redenen niet geheel onbegrijpelijk: ten eerste zijn korte tweets niet bij uitstek geschikt de genuanceerde werkelijkheid weer te geven, en ten tweede is het ook niet vreemd dat de term grondrechten een beeld oproept van zeer belangrijke rechten die niet (of nauwelijks) beperkt mogen worden. Deze traditionele opvatting over grondrechten is echter te kort door de bocht en doet geen recht aan de praktijk. Grondrechten worden ruim uitgelegd en beschermen niet alleen uiterst fundamentele belangen. Ze omvatten ook sociaaleconomische belangen en werken door in de verhouding tussen burgers onderling. Dat een beperking vaak gerechtvaardigd is, is hiervan mede het gevolg.⁴³ Of het een goede ontwikkeling is dat grondrechten uitdijen en hun voetstuk een beetje verliezen, is een andere vraag.⁴⁴ In tijden zonder crisis is de kloof tussen perceptie en werkelijkheid misschien ook weinig problematisch: grondrechtenbeperkingen zijn ook dan aan de orde van de dag, maar minder zichtbaar en vergaand. Juist in de pandemie is – ook op Twitter – gebleken dat deze kloof misschien toch niet zonder gevolgen blijft. In tijden waarin sociale media als belangrijke informatiebronnen gelden, en 'influencers' in staat zijn scharen volgers te 'informereren' en soms ook op te hitsen, kan dit het goed functioneren van onze democratische rechtsstaat in meer of mindere mate ondermijnen.⁴⁵ We hoeven het zeker niet allemaal eens te zijn met het overheidsbeleid, maar op het moment dat het feit dat een formeelwettelijke grondrechtenbeperking wordt gezien als iets corrupts en niet als waarborg, worden we het hoe dan ook nooit eens.

De tweede rode draad die uit het onderzoek te destilleren valt, is dat grondrechten op Twitter met name worden gebruikt om discussies te beëindigen (of daar niet eens ruimte voor maken). En niet eens altijd impliciet, als we de volgende tweet lezen: 'Grondrechten zijn grondrechten. Daarover onderhandel je niet. Daarover discussieer je niet. ... Als bewindvoerders tóch deze willen opheffen zijn zij degenen die buiten hun boekje treden. Niet de burgers. Toch?'⁴⁶

Dat grondrechten in het overgrote deel van de gevallen worden gebruikt ter ondersteuning van kritiek en als protest is niet meteen problematisch. De pande-

mie was geen goede tijd voor grondrechten en het niet zelden wankele en slecht gecommuniceerde overheidsbeleid bood genoeg reden voor kritiek.⁴⁷ Dit is ook de kern van waar grondrechten voor zijn: de grenzen van overheidsinmenging (evenals de basisbescherming die de overheid actief moet bieden) identificeren. Zij vormen een juridisch argument tegen een te vergaande of tekortschietende overheid. Tegelijkertijd is de functie van grondrechten daarbij ook om kritiek en gezond wantrouwen te *kanaliseren*. Dit hangt nauw samen met de beoordeling (door de rechter) van beperkingsmogelijkheden en of daar al dan niet aan is voldaan. Op het moment dat grondrechten echter worden gebruikt om een punt te maken, en het punt is dat ze nooit mogen worden beperkt of per definitie geschonden zijn, draagt dat weinig bij aan een gezonde (democratische) discussie over eventuele procedureel onjuiste of inhoudelijk disproportionele beperkingen, maar wordt deze in de kiem gesmoord. Grondrechten verworden tot stok om mee te slaan, terwijl het systeem van grondrechtenbescherming vooral zou moeten bijdragen aan een vorm van grondvertrouwen.

5. Conclusie

De titel van de opinie van Jensma waarmee wij deze bijdrage openden, luidt 'In twee jaar corona bleken democratie en noodrecht niet te werken'. Het 'breed en abusievelijk' begrijpen van grondrechten 'als absolute rechten waar "ze" niet aan mogen komen' is wat ons betreft onderdeel van dit niet goed functioneren. Als (aankomende) juristen die het inderdaad weleens jammer vinden dat de Grondwet doorgaans onbekend en onbemind is, zijn we ergens 'tevreden' dat er nu meer aandacht is voor onze grondrechten. Maar niet alle aandacht is als onverdeeld positief te beoordelen.

Veel van de tweets die wij voor dit onderzoek bekeken stemden moedeloos. Ze vormden geen uitnodiging tot discussie, geen verzoek om inhoudelijke (juridische) toelichting, en gaven geen blijk van door de auteur erkende feilbaarheid van zijn of haar opvattingen. Zoals eerder

Op het moment dat een formeelwettelijke grondrechtenbeperking wordt gezien als iets corrupts en niet als waarborg, worden we het hoe dan ook nooit eens

De combinatie van een ingewikkelde werkelijkheid en de (steeds grotere) rol van sociale media in democratische meningsvorming kan een explosieve zijn

opgemerkt is het zelfversterkend vermogen van sociale media niet te onderschatten. Waar (eigen) meningen continu worden bevestigd en houvast bieden in een complexe wereld, kunnen juridische onjuistheden voor 'waarheid' worden aangezien. In de coronacrisis hebben we gezien dat dit fenomeen niet enkel grondrechten betreft: nep-nieuws over coronariscico's, -cijfers en -vaccinaties leidt tot op de dag van vandaag tot polarisatie. Ook in de huidige geopolitieke crisis is deze dynamiek helaas meteen present.

Wat wij in deze bijdrage en naar aanleiding van onze bevindingen willen meegeven is dan ook niet dat burgers

'blijkbaar niet snappen hoe het zit', maar veel meer dat ook waar het grondrechten betreft, de combinatie van een ingewikkelde werkelijkheid en de (steeds grotere) rol van sociale media in democratische meningsvorming een explosieve kan zijn. Hier ligt een taak voor het (burgerschaps)onderwijs, dat niet alleen onze fundamentele vrijheden, maar ook het bredere scala aan (sociale) grondrechten en het functioneren en belang van beperkingen in de kijker moet zetten. Ook voor nader empirisch en interdisciplinair onderzoek vormen de in deze bijdrage geschetste discussies en bevindingen, zeer zeker aanleiding. •

43. Vgl. Kai Möller, *The Global Model of Constitutional Rights*, Cambridge University Press, 2012, waarin hij het traditionele model van grondrechten afzet tegen het 'global model' zoals zich dat in de praktijk heeft ontwikkeld.

44. Zie voor fundamentele kritiek t.a.v. mensenrechten en proportionaliteit bijvoorbeeld John Tasioulas, 'Saving Human Rights

From Human Rights Law', *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 2019, 52, p. 1167-1207.

45. Naast polarisatie kan daarbij inderdaad gedacht worden aan afname van vertrouwen, vgl. G. Engbersen e.a. 2021, waaruit bovendien blijkt 'dat er een samenhang bestaat tussen het gebruik van sociale media als primaire informatiebron en een

gering institutioneel vertrouwen' (p. 3).

46. twitter.com/hansvantelling/status/1467594044750635011 (2692 likes, 609 retweets).

47. Zo was er kritiek op het 'jojo-beleid' van de regering door de Afdeling Advisering van de Raad van State, zie Wijziging van het Tijdelijk besluit veilige afstand in verband met het vaststellen van de veilige

afstand op anderhalve meter. - Raad van State, en kwam ook de Onderzoekraad voor Veiligheid laatst met eerste, ook kritische conclusies, zie Aanpak coronacrisis Deel 1: tot September 2020, 16 februari 2022, zie Aanpak coronacrisis – Deel 1: tot september 2020 - Onderzoekraad.